

بروزترین و برترین
سایت کنکوری کشور

WWW.KONKUR.INFO

Konkur
.info

<https://konkur.info>

شما در کدام شهر یا روستا زندگی می کنید؟ اگر از شما بپرسند مکان دقیق شهر یا روستای شما کجاست چه می گویند؟ همفکری کنید و پاسخ ها را روی تابلو بنویسید. محل شهر یا روستای خود را روی نقشه نشان دهید. اکنون با استفاده از معلومات قبلی خود بگویند شهر یا روستای شما با کدام پدیده های طبیعی محیط پیرامون مانند کوه، رود، دریا و... همجوار است و از آنها تاثیر می پذیرد؟

سکونتگاه شما در کدام منطقه آب و هوایی واقع است و کدام معادن و منابع، مسیرهای ارتباطی، روستاها و شهرها، صنایع و... در پیرامون آن قرار گرفته اند؟ آیا شهر یا روستای شما از عوامل سیاسی و اداری تاثیر می پذیرد؟ پاسخ ها را جمع بندی کنید و توضیح دهید.

شهر یا روستای شما چه موقعیتی در ناحیه دارد؟

مقر و موقعیت جغرافیایی

مقدمه:

سر آغاز مطالعه و شناخت یک سکونتگاه روستایی و شهری مقر (مکان، جایگاه) و موقعیت آن است.

تعریف مقر:

منظور از مقر، مکان اصلی و دقیق یک سکونتگاه و محل استقرار آن بر روی زمین است. مقر هر روستا یا شهر همچنین هسته اولیه آن را شامل می شود.

تعریف هسته اولیه سکونتگاه:

منظور از هسته اولیه مکانی است که مردم بر حسب نیاز آن را برای زندگی انتخاب نموده و به اشغال در آورده اند و بعدها روستا یا شهر از آن محل گسترش یافته است.

در انتخاب مکان برای استقرار و سکونت جمعیت، **عوامل طبیعی** بیشترین نقش را داشته‌اند.

در درس تاریخ خوانده‌اید که پیش از چهار هزار سال قبل نخستین روستاها و شهرهای پرجمعیت و همچنین تمدن‌های اولیه در کنار رودهای دجله و فرات، نیل، کارون، سند و... پدید آمدند.

در سکونت‌گزینی انسان‌ها در این مناطق، عواملی چون:

آب فراوان،

آب و هوای ملایم،

خاک حاصلخیز جلگه‌ها

نقش مهمی داشته‌است.

عوامل طبیعی

عوامل سیاسی و تصمیمات حکومتی

دسترسی به راه های تجاری

عوامل دفاعی و نظامی

دسترسی به آب

قلعه های دفاعی

بازارهای محلی

قرار گرفتن در تقاطع راه ها

عوامل موثر در پدید آمدن یک سکونتگاه در مکان خاص

مهم ترین عوامل شکل گیری هسته اولیه روستاها و شهرها در ایران

روستای هولوکو در مجارستان

هر سال به مناسبت عید پاک مسیحیان، در یکی از روستاهای کوچک شمال شرق مجارستان بنام هولوکو، جشنواره ویژه ای برگزار می شود.

به مدت سه روز، مردم شهر لباس های محلی می پوشند و پسران با سطل به دختران آب می پاشند. طبق آداب، دختران هم به پسران هدیه عید پاک، نقاشی یا تخم مرغ رنگ شده می دهند.

یکی از دختران روستا می گوید: «وقتی هوا اینقدر خوب است، این برای ما هم تجربه خوبی است، نه فقط برای پسرها. این جشن اعضای جامعه را به هم نزدیک می کند و خیلی هم لذت بخش است.»

این مراسم در سال ۱۹۸۷ در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسید.

گردشگران بسیاری در این دوران به روستای هولوکو می آیند و از دیدن این سنت ها لذت می برند.

آندریا هاجاگوش، خبرنگار یورونیوز از روستای هولوکو گزارش می دهد: «با اینکه پسران همه دختران را با آب خیس کرده اند، هنوز هم آب زیادی برای گردشگران باقی مانده است.»

تعریف موقعیت یک شهر یا روستا:

وضعیت آن سکونتگاه نسبت به پدیده های پیرامون خود در سطح ناحیه است. این پدیده همامکن است عوامل انسانی و طبیعی مانند روستاها و شهرهای اطراف آن، آب و هوا، منابع معدنی انرژی، راههای ارتباطی، ناهمواری ها... باشد.

نقش و اهمیت موقعیت یک شهر یا روستا:

موقعیت یک شهر یا روستا در ادامه حیات یا گسترش آن سکونتگاه و یا حتی نابودی و زوال آن نقش مهمی ایفا می کند.

عوامل موثر دگسترش و آبادانی یک سکونتگاه:

* برای مثال دسترسی یک شهر به دریا یا شبکه ارتباطی خط آهن در یک منطقه موقعیت مناسبی برای رونق تجارت و مشاغل مربوطه در آن شهر به وجود می آورد.
* نزدیک بودن شهر به روستاهای پرجمعیت مجاور یا منابع معدنی در جذب نیروی کار و توسعه صنایع آن شهر تأثیر زیادی دارد و می تواند موجب گسترش و آبادانی آن شود.
آیا می توانید عوامل دیگری را بیان کنید؟

عوامل موثر در به خطر انداختن حیات یک سکونتگاه:
* مجاورت یک سکونتگاه با کوه آتشفشان یا گسل های فعال نیز می تواند حیات آن سکونتگاه را به خطر بیندازد.
* برخی تغییرات محیط پیرامون مانند رویدادهای سیاسی یا تغییرات آب و هوایی می تواند موجب از دست دادن موقعیت و اعتبار یک شهر یا انتقال آن به مکان دیگر شود.
آیا می توانید مثال های دیگری از نقش موقعیت یک شهر در توسعه و گسترش یا نابودی و زوال آن بیان کنید؟ مفاهیم موقعیت و مقر مکمل یکدیگرند.

تفاوت مقر و موقعیت جغرافیایی:
البته همانطور که گفته شد مقر، مکانی است که سکونتگاه در آنجا بنا شده و بیشتر با عوامل محلی سروکار دارد اما موقعیت، شرایط و ارتباط سکونتگاه را با عوامل در سطح وسیع تر مانند یک ناحیه نشان می دهد.

اهمیت مطالعه موقعیت و مقر روستاها و شهرها:
مطالعه موقعیت و مقر روستاها و شهرها به ما کمک می کند تا بهتر برای توسعه و عمران و آبادانی آنها برنامه ریزی کنیم.

فعالیت اقتصادی:

مهمترین ملاک شهر و روستا تفاوت در فعالیت های اقتصادی آن هاست. در غالب سکونتگاه های روستایی، بیشترین نسبت از جمعیت فعال در بخش کشاورزی (زراعت، دامداری، جنگلداری، صید و شکار و غیره) فعالیت دارند اما در شهرها بیشتر مردم در فعالیت های صنعتی و خدماتی مشغول به کار می باشند.

میزان جمعیت:

متداول ترین ملاک تشخیص شهر و روستا ملاک جمعیتی است و اگر جمعیت سکونتگاه به میزان معینی برسد آن را شهر تلقی می کنند. اما این ملاک در نواحی مختلف دنیا متفاوت است. در برخی کشورهای اروپایی سکونتگاه هایی با بیشتر از ۲۰۰۰ نفر شهر محسوب میشوند اما در برخی کشورهای پر جمعیت آسیا مانند چین و هند روستاهایی با بیش از ۳۰۰۰۰ نفر جمعیت وجود دارند. به طور کلی شهرها پر جمعیت تر از روستاها بوده و تراکم جمعیت نیز در آنها بیشتر است.

وسعت و فضای سکونت و فعالیت:

در روستاها فضاهای باز و چشماندازهای طبیعی بیشتر و گسترده تر است در شهرها خانه ها و مغازه ها و فضاهای صنعتی به هم فشرده ترند و فعالیت های متنوع در فضاهای محدودتری متراکم شده است.

دسترسی به خدمات و تسهیلات:

در شهرها امکانات آموزشی، درمانی و پزشکی، مراکز خرید، حمل و نقل عمومی، خدمات مالی و بانکی، آب و برق و... متنوع و گسترده است در حالی که این خدمات و تسهیلات در روستاها کمتر و محدودتر است.

فرهنگ و مناسبات اجتماعی:

در روستاها به دلیل جمعیت کمتر، بیشتر افراد یکدیگر را می شناسند و روابط خویشاوندی، وابستگی اجتماعی و همکاری در جوامع روستایی بیشتر است. آداب و رسوم و شیوه زندگی در شهر و روستا متفاوت است. در شهرها نوگرایی و تغییرات اجتماعی سریع تر است.

سلسله مراتب سکونتگاه ها

سکونتگاه های روستایی و شهری را نیز می توان رتبه بندی کرد.

رتبه بندی سکونتگاه ها بر اساس جمعیت:

سکونتگاه ها از نظر تعداد جمعیت متفاوت می باشند و طیف وسیعی از یک ده کوچک با کمتر از ۱۰۰ نفر جمعیت تا شهرهای بالای ۱۰ میلیون نفر را دربرمی گیرند.

تعریف سلسله مراتب سکونتگاه ها:

سلسله مراتب سکونتگاه ها یعنی رتبه بندی آنها بر حسب اهمیت.

معیارهای اصلی در رتبه بندی سکونتگاه ها:

برای این منظور سکونتگاه ها را بر اساس میزان جمعیت و عملکرد (خدماتی که ارائه می کنند) طبقه بندی می کنند.

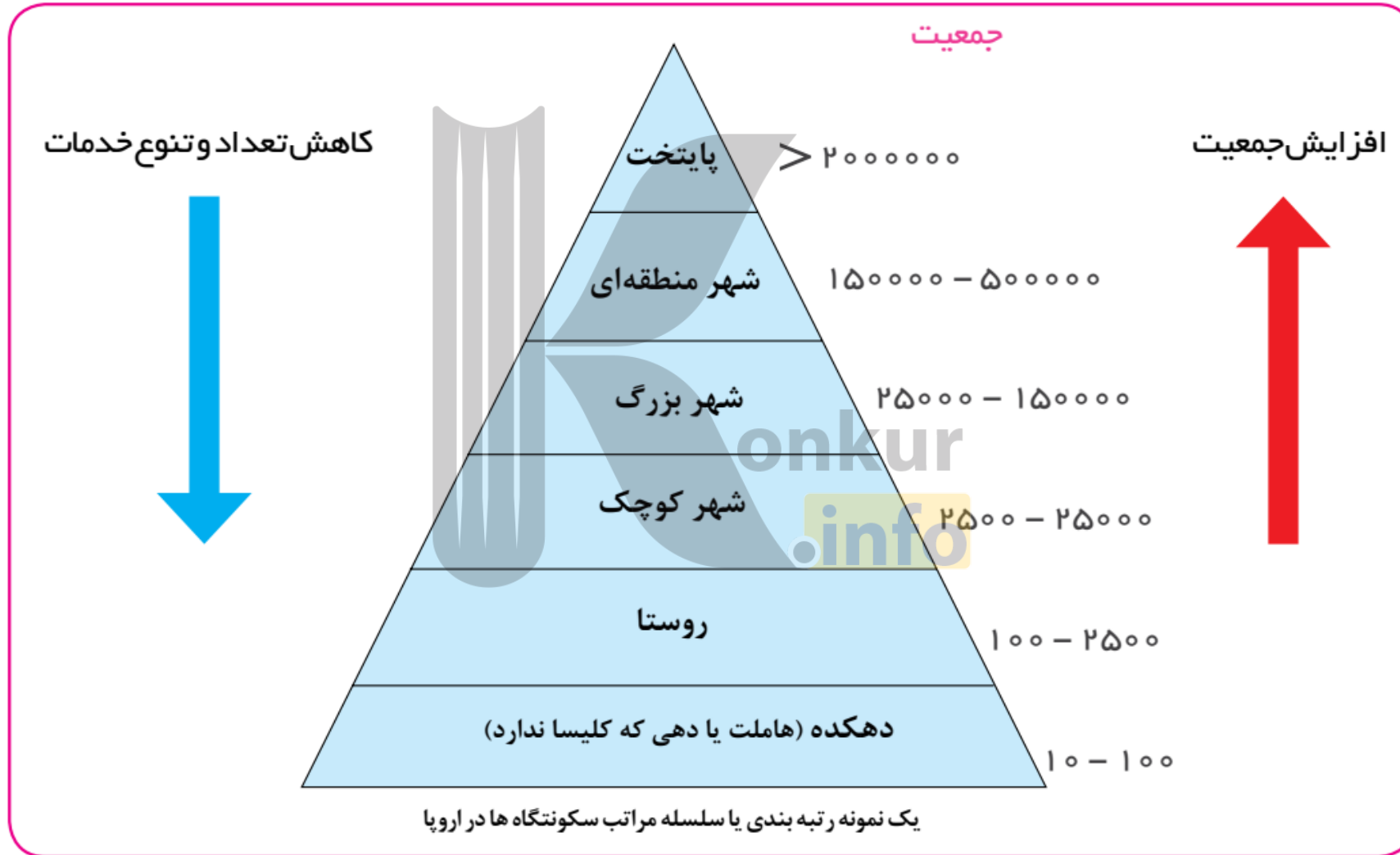
سکونتگاه‌های کوچک

سکونتگاه‌های کوچک یا کم جمعیت معمولاً خدمات محدودی را به ساکنان ارائه می‌کنند اما در سکونتگاه‌های بزرگ‌تر تعداد و تنوع خدمات بسیار زیاد است. برای مثال یک ده کوچک ممکن است چند مغازه و یک صندوق پست و یک مدرسه و یک مرکز بهداشت نیمه وقت داشته باشد

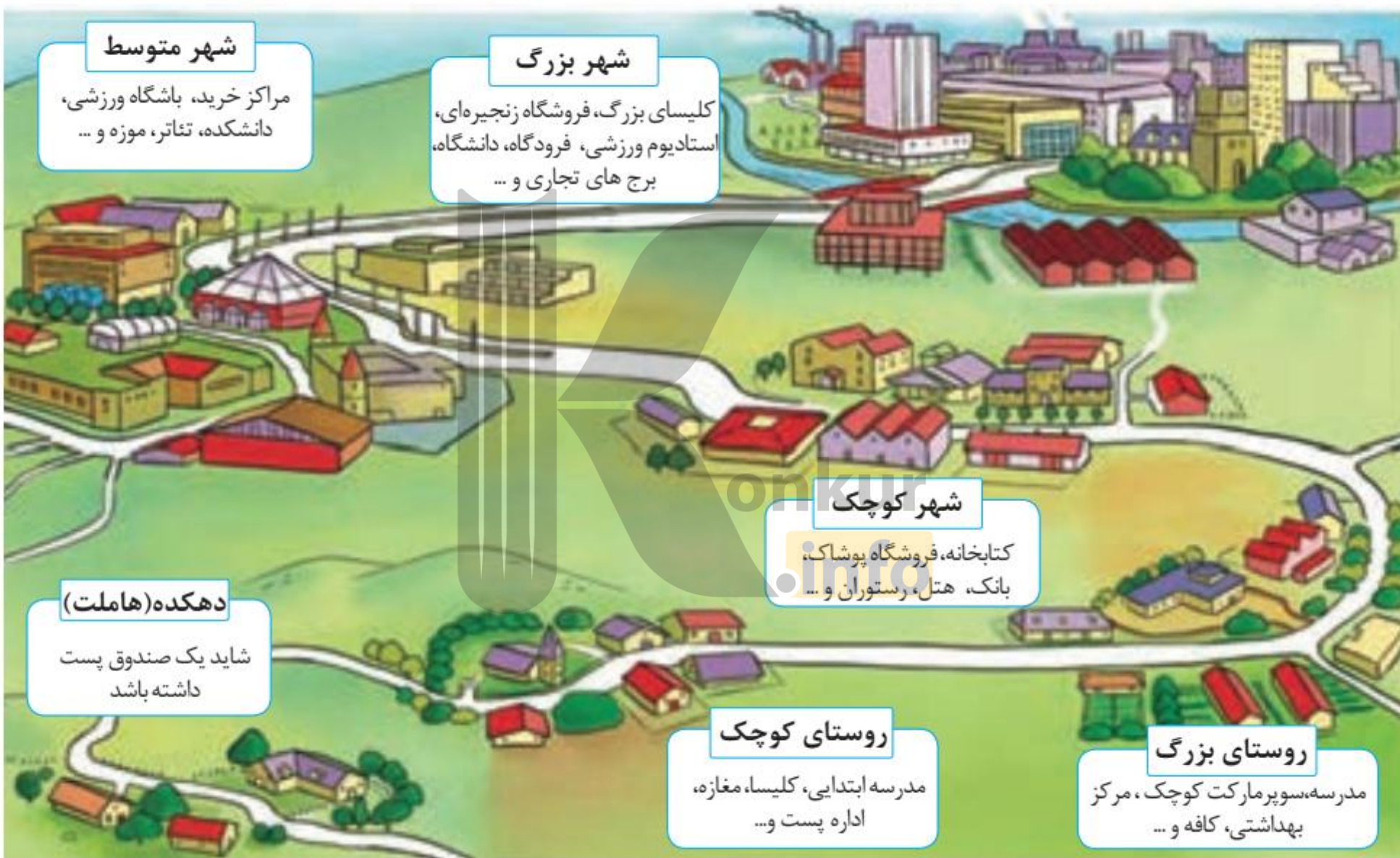
شهر بزرگ

اما در یک شهر بزرگ انواع فروشگاه‌ها، مراکز درمانی و بیمارستان‌ها، رستوران‌ها، تئاتر و سینما، بانک‌ها فرودگاه، استادیوم ورزشی و... وجود دارد و شهر می‌تواند خدمات زیاد و متنوعی را به ساکنان خود و حتی روستاها و شهرهای همجوار ارائه کند.

شکل زیر یک نمونه رتبه بندی یا سلسله مراتب را در سکونتگاه های اروپا نشان می دهد. در ستون پایین سکونتگاه هایی با کم ترین جمعیت قرار می گیرند. این سکونتگاه ها خدماتی که ارائه می دهند نیز کم تر است. با حرکت به سوی بالای هرم، جمعیت سکونتگاه ها بیشتر می شود و خدماتی نیز که ارائه می کنند بیشتر و متنوع تر است.

تصویر یک نمونه سلسله مراتب سکونتگاه ها و افزایش تنوع خدمات آنها در اروپا

شهر متوسط

مراکز خرید، باشگاه ورزشی،
دانشکده، تئاتر، موزه و ...

شهر بزرگ

کلیسای بزرگ، فروشگاه زنجیره‌ای،
استادیوم ورزشی، فرودگاه، دانشگاه،
برج های تجاری و ...

شهر کوچک

کتابخانه، فروشگاه پوشاک،
بانک، هتل، رستوران و ...

دهکده (هاملت)

شاید یک صندوق پست
داشته باشد

روستای کوچک

مدرسه ابتدایی، کلیسا، مغازه،
اداره پست و ...

روستای بزرگ

مدرسه، سوپرمارکت کوچک، مرکز
بهداشتی، کافه و ...

نمونه طبقه بندی سلسله سکونتگاه ها بر اساس میزان جمعیت در ایران

جمعیت	عملکرد	سکونتگاه
بالای ۵ میلیون نفر	مادرشهر ملی	کلان شهر
۱/۵ تا ۲ میلیون نفر	منطقه ای	مادر شهر
۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون نفر	منطقه ای	شهر بزرگ
۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفر	استانی	شهر بزرگ میانی
۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر	ناحیه ای	شهر متوسط بزرگ
۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر	شهرستان	شهر متوسط کوچک
۲۵ تا ۵۰ هزار نفر	شهرستان	شهر کوچک
۱۰ تا ۲۰ هزار نفر	بخش	روستاشهر
۵ تا ۱۰ هزار نفر	دهستان	بازار شهر
۲ تا ۵ هزار نفر	روستا	روستای بزرگ
۵۰۰ تا ۲ هزار نفر	روستا	روستای متوسط
۱۰۰ تا ۵۰۰ نفر	روستا	روستای کوچک
۱۰ تا ۱۰۰ نفر	—	مزرعه و مکان مستقل

باید توجه کرد که معیارهای رتبه بندی با توجه به اهداف و نوع مطالعات محققان و از جایی به جای دیگر متفاوت است و چنان که گفته شد معیار و تعریف شهر کوچک و بزرگ و میزان جمعیت آن در کشورهای مختلف فرق می کند.

حوزه نفوذ سکونتگاه

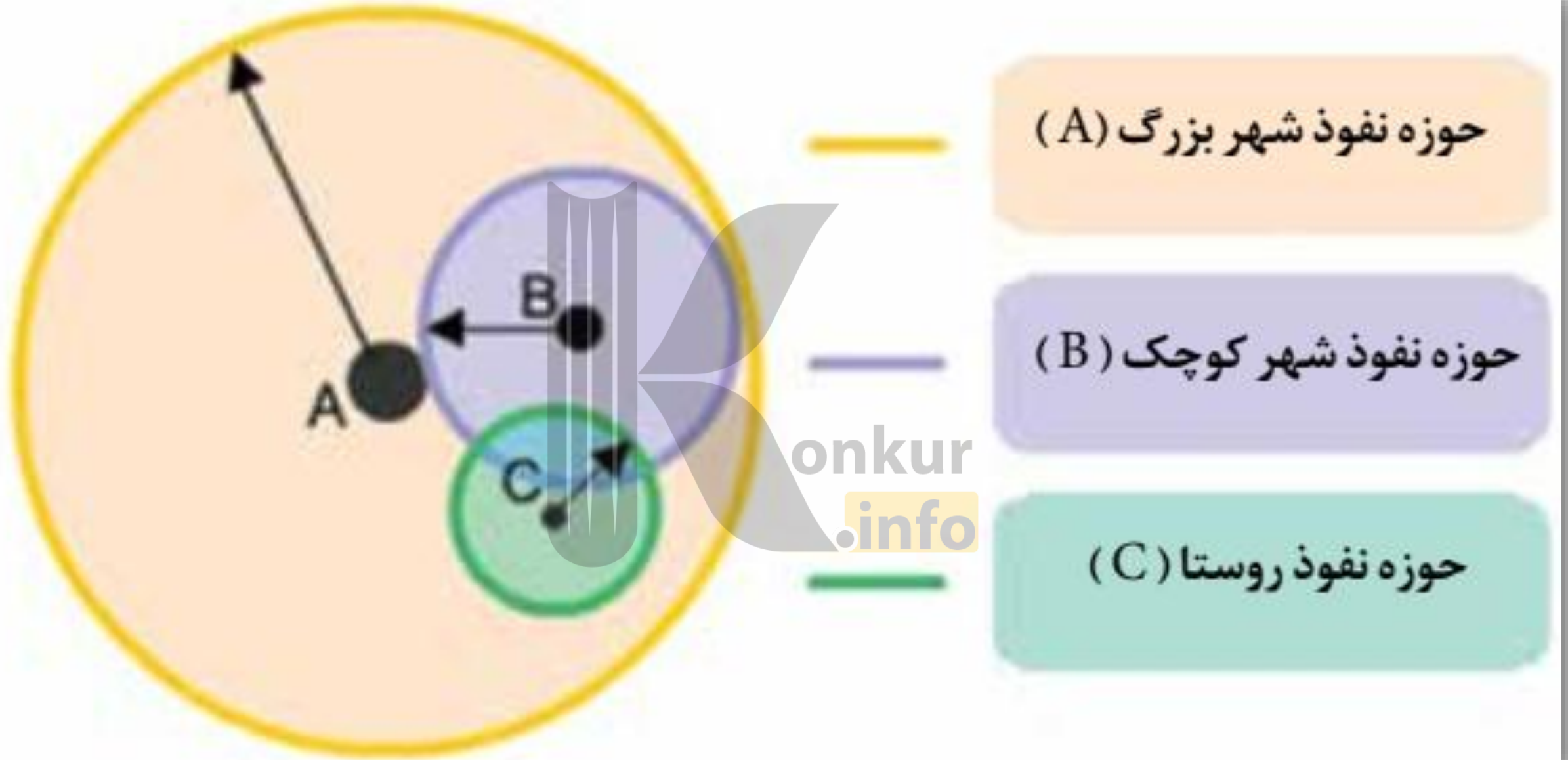
تعریف حوزه نفوذ سکونتگاه:

دانستید که سکونتگاه‌ها از نظر جمعیت و عملکرد متفاوت هستند. به محدوده جغرافیایی که از یک سکونتگاه کالا و انواع خدمات دریافت می‌کند و بین آن محدوده و سکونتگاه جریان کالا، خدمات و رفت و آمد افراد وجود دارد حوزه نفوذ آن سکونتگاه می‌گویند.

*برخی از سکونتگاه‌ها حوزه نفوذ کم وسعتی دارند. برای مثال یک شهر کوچک ممکن است فقط به چند روستای پیرامون خود خدمات ارائه کند و از روستاهای پیرامون برای خرید و کاردر کارخانه‌ها و استفاده از مراکز درمانی به آن شهر مراجعه کنند.

*به عکس برخی از شهرها حوزه نفوذی بسیار گسترده‌ای در سطح یک ناحیه یا کشور و حتی جهان دارند. برای مثال شهر تهران در برخی عملکردها مانند تولید و عرضه خودرو، لوازم خانگی، خدمات پیشرفته پزشکی و مراکز دانشگاهی حوزه نفوذی در سطح کشور ایران دارد. در شکل بالا سکونتگاه‌ها را مقایسه کنید. تفاوت آنها در چیست؟

مقایسه حوزه نفوذ سکونتگاه‌ها

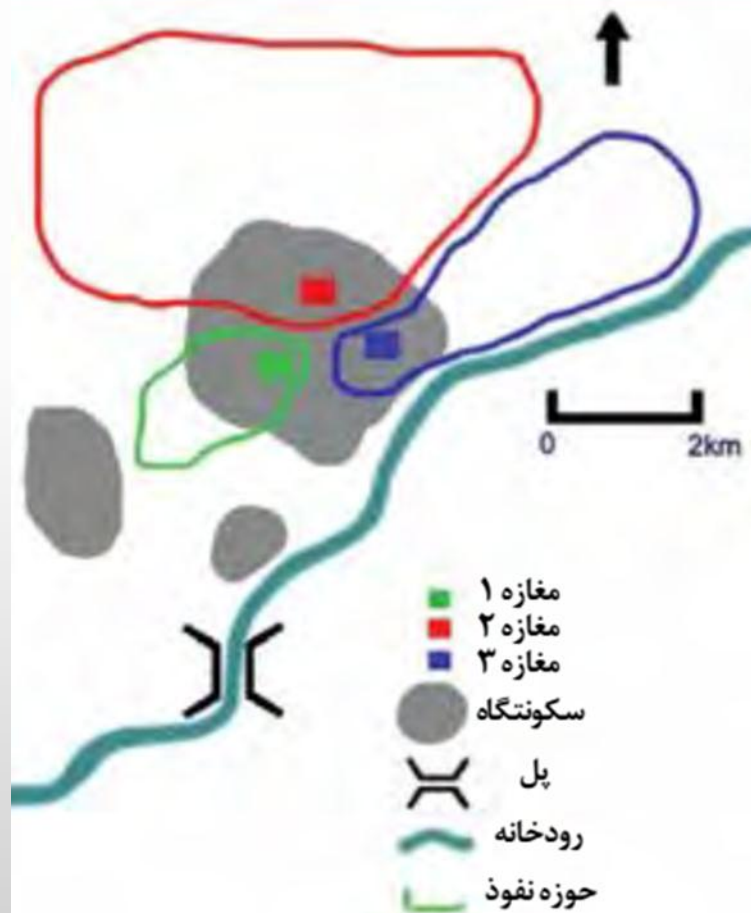

دو جنبه مورد توجه در مورد حوزه نفوذ عملکرد یک سکونتگاه :

الف) آستانه نفوذ
یعنی حداقل جمعیتی که تقاضای کالا، خدمات یا عملکردی از سکونتگاه دارند.

ب) دامنه نفوذ
یعنی بیشترین مسافتی که مردم منطقه برای دریافت خدمات از آن سکونتگاه طی می کنند.

۱- با توجه به نمودار هرمی سلسله مراتب سکونتگاهها چه رابطه ای میان رتبه سکونتگاه ها و وسعت حوزه نفوذ آنها وجود دارد؟

۲- شکل مقابل سه مغازه را در یک شهر کوچک نشان می دهد:

الف) شکل و وسعت حوزه نفوذ سه مغازه را با هم مقایسه کنید.

ب) کدام مغازه وسیعترین حوزه نفوذ را دارد؟

ج) چرا مردم ساکن در نواحی غربی مغازه ۳ برای خرید به آنجا مراجعه

نمی کنند؟ چرا حوزه نفوذ مغازه ۳ از سمت شرق گسترش نیافته است؟

د) چرا مغازه ۱ کم وسعت ترین حوزه نفوذ را دارد؟ توضیح دهید.

ه) آیا در مکان یابی احداث یک مغازه یا سایر مراکز خدماتی باید به حوزه نفوذ

آنها توجه کرد؟ چرا؟

۳- با کمک معلم بر روی یک نقشه استان محل زندگی تان روستاها، شهرهای

کوچک و بزرگ و مراکز دهستان و شهرستان و... را پیدا کنید و نام آنها را

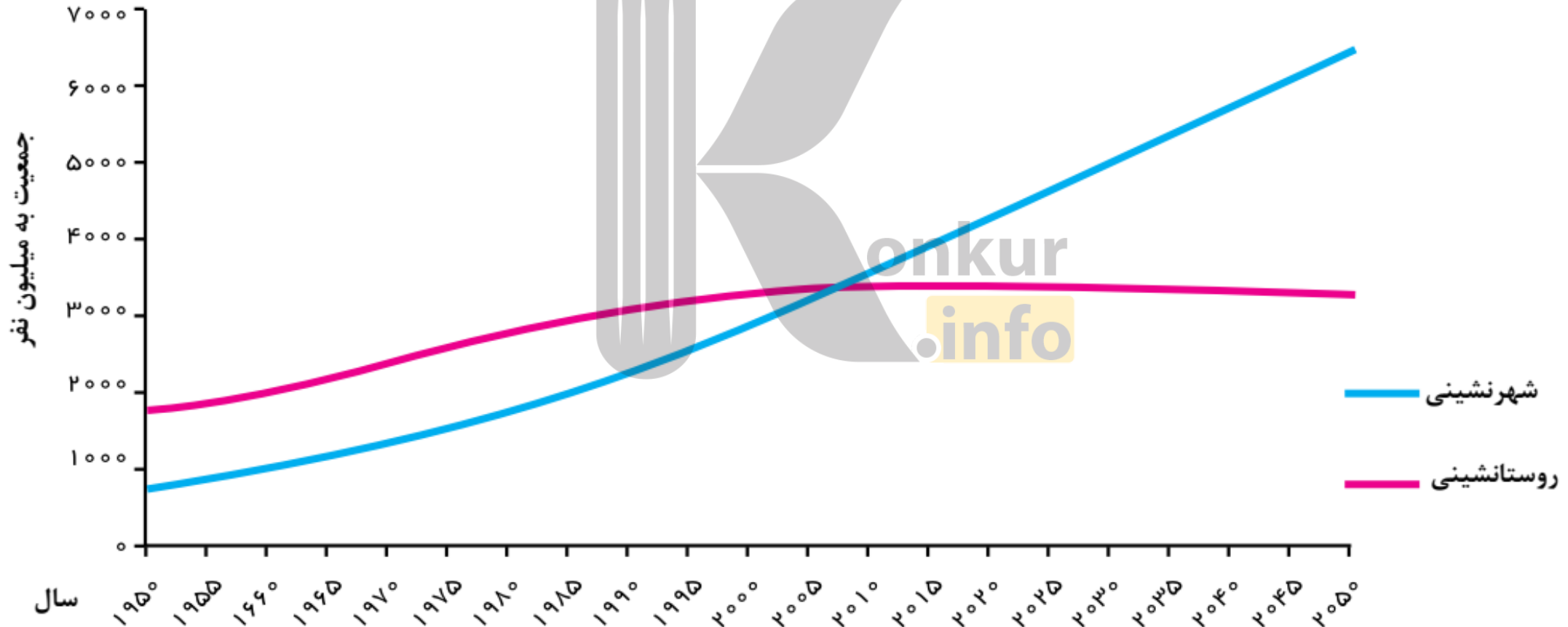
بنویسد و سلسله مراتب آنها را نمایش دهید.

یکی از مهمترین تغییرات فضای جغرافیایی در قرن بیستم و بیستویکم افزایش شهر و شهرنشینی در جهان است.
تعریف شهرنشینی:

منظور از اصطلاح شهرنشینی نسبت جمعیت شهرها به روستاهاست.

مقایسه جمعیت شهری و روستایی کره زمین:

در سال ۱۹۵۰ میلادی تنها ۳۰ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی می کردند. اما در نیمه سال ۲۰۱۸ میلادی ۵۵ درصد جمعیت جهان ساکن شهرها بوده اند و جمعیت شهرنشین جهان بر جمعیت روستانشین پیشی گرفته است و پیش بینی می شود که تا سال ۲۰۵۰ میلادی این نسبت به حدود ۷۰ درصد برسد. با توجه به نمودار زیر روندها را تشریح کنید.

<https://konkur.info>

سطوح شهر نشینی و افزایش آن در نواحی مختلف جهان ، متفاوت است . به نمودار و نقشه توجه کنید. امریکای شمالی و اروپا و استرالیا ، امریکای جنوبی (لاتین) ، آسیا و آفریقا چه تفاوتی دارند؟ سطح شهرنشینی ایران با کشورهای همسایه را مقایسه کنید.

سطح شهرنشینی در نواحی مختلف جهان (۲۰۱۴ میلادی)

نواحی	آمریکای شمالی	آمریکای لاتین و کارائیب	اروپا - اقیانوسیه	آسیا	افریقا
درصد شهرنشینی	۸۱/۵ درصد	۷۹/۵	۷۳/۵ درصد - ۷۰ درصد	۴۷/۵ درصد	۴۰ درصد

مقایسه سطح شهرنشینی و سرعت شهرنشینی بین کشورهای پیشرفته و در حال توسعه:

هرچند اختلاف قابل توجهی میان سطح شهرنشینی در آسیا، آفریقا و امریکای لاتین با نواحی توسعه یافته صنعتی امریکای شمالی و اروپا و استرالیا وجود دارد اما باید توجه کرد که سرعت افزایش شهرنشینی در آسیا و آفریقا بیشتر از سایر نواحی جهان است و همچنان ادامه دارد.

مقایسه رشد شهرنشینی در کشورهای آسیایی، آفریقایی و امریکای لاتین با کشورهای پیشرفته:

در حالی که نرخ رشد سالیانه شهرنشینی در سایر نواحی جهان ۰/۴ درصد است در آسیا و آفریقا این رشد ۱/۵ درصد در سال است.

مهاجرت فزاینده روستاییان به شهرها برای اشتغال و دستمزد بیشتر

صنعتی شدن و توسعه کارخانه ها

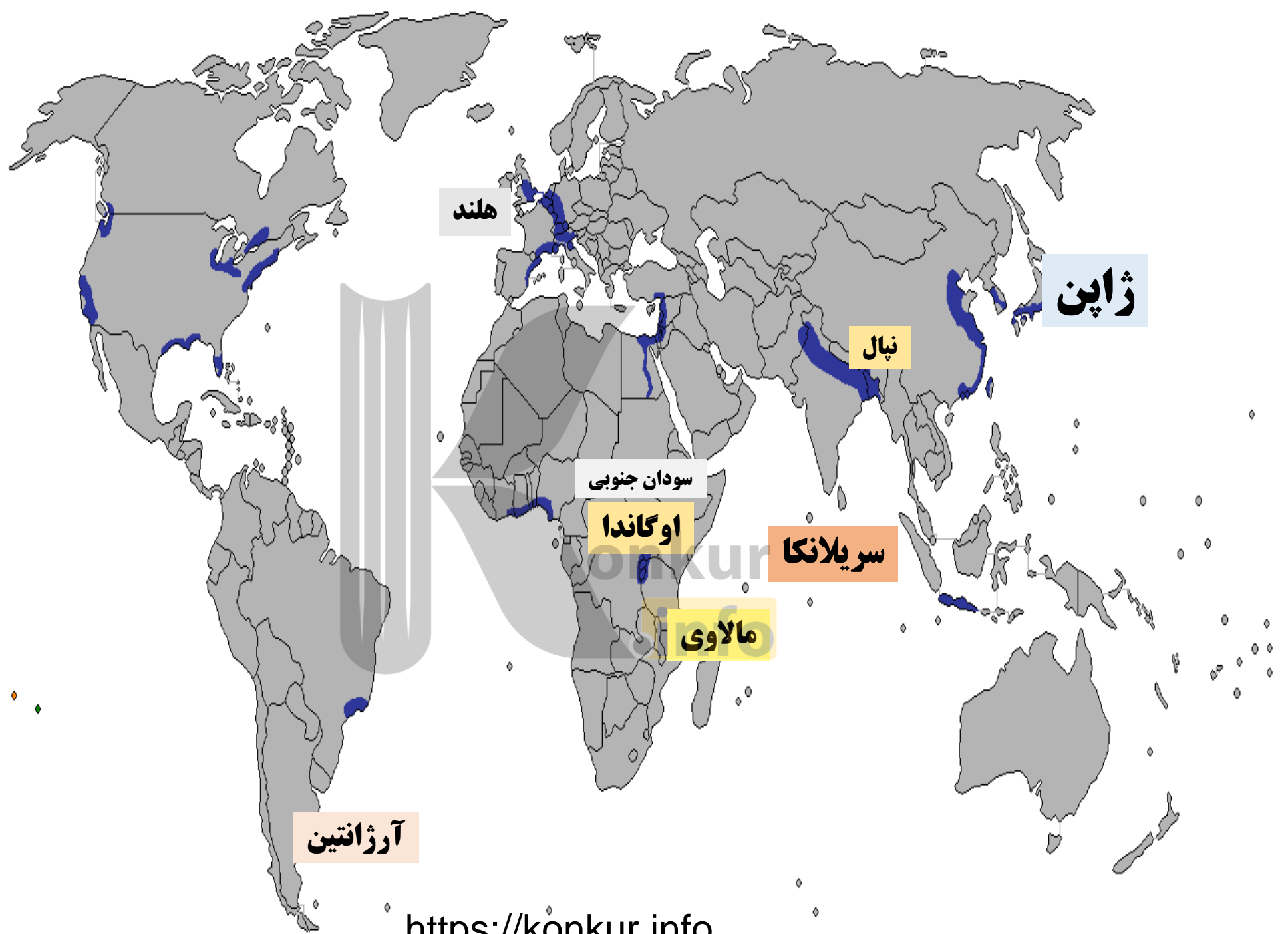
رشد بخش خدمات

ورود این کشورها به تجارت جهانی

میزان سطح شهرنشینی در بعضی از کشورها:

* برخی کشورها مانند ژاپن با ۹۳ درصد، آرژانتین با ۹۲ درصد و هلند با ۹۰ درصد بیشترین سطح شهرنشینی را در جهان دارند

* برخی کشورها میزان شهرنشینی در آنها کمتر از ۲۰ درصد است مانند سودان جنوبی، اوگاندا، مالاوی در افریقا و نپال و سریلانکا در آسیا.

ہند

ژاپن

نیپال

سوڈان جنوبی

اوگاندا

سریلانکا

ملاوی

آرژانتین

<https://konkur.info>

دو تغییر مهم در مورد شهرهای جهان

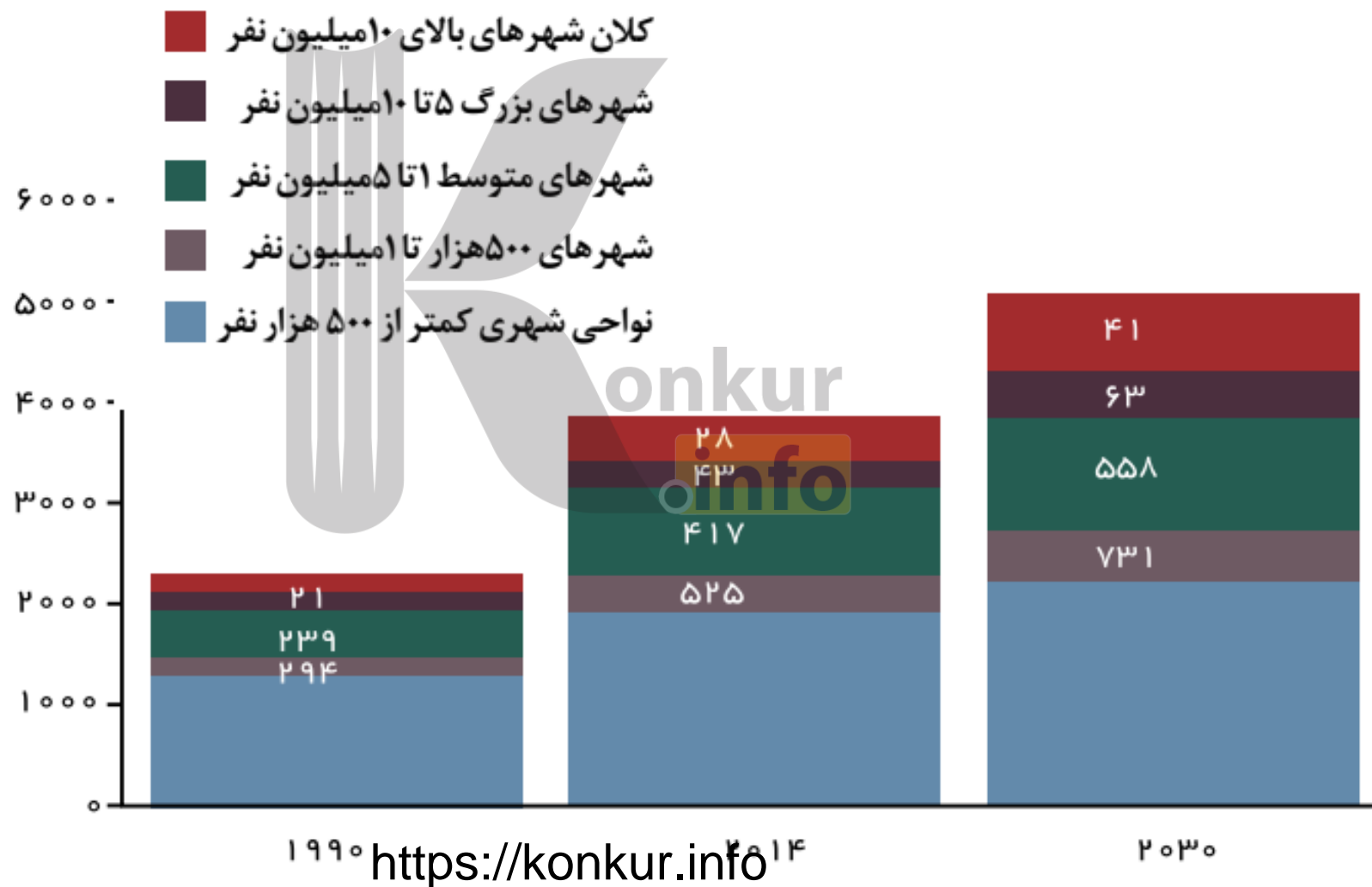
افزایش شهرهای میلیونی

در سال ۱۹۵۰ میلادی دو شهر لندن و نیویورک جمعیتی بیشتر از ۸ میلیون نفر داشتند. در سال ۱۹۹۰، ده شهر با بیش از ۱۰ میلیون نفر در جهان وجود داشت که امروزه تعداد این شهرها به ۲۸ شهر رسیده است.

تغییر الگوی مکانی شهرهای با بیش از ۵ میلیون نفر در جهان

تا چند دهه پیش این شهرها تنها در نیمکره شمالی و در امریکای شمالی و اروپا و ژاپن وجود داشتند اما امروزه آسیا، امریکای لاتین و آفریقا با رشد شهرهای میلیونی و پرجمعیت روبه رو شده است. با توجه به نقشه بگویید در کدام بخش های این قاره ها ظهور شهرهای پرجمعیت را مشاهده می کنید؟

نمودار روبه رو افزایش شهرهای میلیونی را در سالهای ۱۹۹۰ و ۱۹۴۱۴ و پیش بینی آنها را در سال ۲۰۳۰ میلادی نشان می دهد. نمودار را تفسیر کنید.

از مادر شهر تا مگالاپلیس

تعریف مادر شهر (متروپل):

* به طور کلی مادر شهر (متروپل) بزرگ ترین و مهمترین شهر یک ناحیه، استان یا یک کشور است.

* این شهر ممکن است پایتخت یا شهر اصلی یک ناحیه باشد که به عنوان مرکز حکومتی، مذهبی، تجاری و... در حال فعالیت است و از این جنبه ها بر سایر سکونتگاه ها برتری دارد.

* برای حداقل میزان جمعیت مادر شهر ارقام مختلفی ذکر کرده اند و در این مورد توافقی وجود ندارد.

* معمولاً به مادر شهر، کلان شهر نیز گفته می شود. برخی نیز معتقدند کلان شهر ترجمه و معادل واژه megacity بوده و به شهرهای بالای ۱۰ میلیون نفر اطلاق می شود.

تعریف کلان شهر در ایران:

در کشور ایران بر طبق مصوبه شورای عالی معماری و شهرسازی به مادر شهرهایی که بالای ۱ میلیون نفر جمعیت داشته باشند مانند تهران، مشهد، اصفهان، کرج، قم و... کلان شهر گفته می شود.

گسترش حومه نشینی:

تعریف حومه:

به بخش های پیرامونی یک شهر حومه می گویند.

علل شکل گرفتن حومه های شهری

* با افزایش شهرنشینی و گسترش حمل و نقل و وسایل ارتباطی به تدریج حومه ها در اطراف شهرها به ویژه شهرهای بزرگ و پرجمعیت شکل گرفتند.
* حومه نشینان برای خرید یا کار و یا استفاده از خدمات شهرها به شهر رفت و آمد می کنند.

حومه های خوابگاهی

حومه های صنعتی

حومه های فقیرنشین

حومه های مرفه نشین

انواع حومه های شهری

حومه ی شهر ساو پائولو - برزیل

علل پیدایش منطقه مادر شهری:

افزایش جمعیت مادر شهرها و گسترش حومه های آنها به تدریج منطقه ای با عنوان منطقه مادر شهری به وجود آورده است.

در پیرامون برخی از مادر شهرها، شهرها و **شهرک های اقماری** پدید آمده اند.

جمعیت شهرهای بالای ۱۰ میلیون نفر در جهان (مادر شهر و حومه ها و شهرک های اطراف) در سال ۲۰۱۶ میلادی

رتبه	شهر	جمعیت (به میلیون نفر)	کشور
۱	شانگهای	۲۴	چین
۲	پکن	۲۰	چین
۳	کراچی	۱۴/۹	پاکستان
۴	شنزن	۱۳/۷	چین
۵	گوانجو	۱۳	چین
۶	بمبئی	۱۲/۷	هند
۷	استانبول	۱۲/۶	ترکیه
۸	مسکو	۱۲/۲	روسیه
۹	سائوپائولو	۱۲	برزیل
۱۰	دهلی	۱۱/۶	هند
۱۱	کینشاسا	۱۱/۴۶	کنگو
۱۲	تیانجین	۱۱/۲۴	چین
۱۳	لاهور	۱۱/۱	پاکستان
۱۴	جاکارتا	۱۰/۶۲	اندونزی
۱۵	دونگ گوان	۱۰/۶۱	چین
۱۶	لاگوست	۱۰/۵	نیجریه

جهان شهر چیست؟

به جدول شهرهای بالای ده میلیون نفر در جهان توجه کنید. برخی از این شهرها به دلیل مشارکت زیاد در اقتصاد و تجارت جهانی حوزه نفوذ بسیار وسیعی در سطح جهان دارند و به آن ها جهان شهر گفته می شود.

تعریف مگالاپلیس:

در برخی از بخش های جهان در نتیجه گسترش فوق العاده زیاد دو یا چند مادر شهر در امتداد مسیرهای ارتباطی و حمل و نقل، زنجیرهای از مادر شهرها یا کلان شهرها پدید آمده اند که به آنها مگالاپلیس گفته می شود.

منطقه ابر شهری:

در مگالاپلیس ها حومه ها و شهرک های اقماری یک مادر شهر به حومه ها و شهرک های مادر شهر دیگر پیوند می خورد. برخی مگالاپلیس را منطقه ابر شهری نامیده اند.

مهمترین ویژگی های مگالاپلیس ها:

- * تمرکز و انبوهی جمعیت شهری،
- * تمرکز مؤسسات مالی و پولی،
- * تمرکز صنایع دانش بنیان
- * فراوانی آمد و شد بین شهرها با انواع وسایل حمل و نقل زمینی و هوایی.

انواع شکل مگالاپلیس ها:

- شکل خطی یا کریدوری
- شکل کهکشانی

مهم ترین مگالاپلیس های جهان:

- * مگالاپلیس شمال شرق ایالات متحده امریکا (از بستن تا واشنگتن)
- * مگالاپلیس ژاپن (توکیو — یوکوهاما) نمونه هایی از اولین مگالاپلیس های جهان هستند.

بیشتر بدانیم:

* تا حدود چهل سال پیش تعداد معدودی مگالاپلیس در جهان وجود داشت: مانند مگالاپلیس **امریکای شمالی**، **ژاپن** و ناحیه **راین-رور** در آلمان.

* امروزه تعداد زیادی مگالا پلیس در نواحی مختلف جهان به ویژه در قاره آسیا پدیدار شده اند که از آن جمله می توان به این موارد اشاره کرد:

۱- **مگالاپلیس دلتای رود پرل** در چین (هنک کنگ و گوانگژو با ۱۳۰ میلیون نفر جمعیت)

۲- **مگالاپلیس دلتای رود یانگ تسه** (شانگهای و پکن با ۸۸ میلیون نفر)

۳- **مگالاپلیس مهاراشترا** در غرب هند (بمبئی ۳۹ میلیون نفر)

۴- **مگالاپلیس سائوپائولو** در برزیل (سوروکابا تا سانتوس با ۳۲ میلیون نفر جمعیت)
مگالاپلیس دلتای نیل در آفریقا (از اسکندریه تا پرت سعید با ۴۱ میلیون نفر جمعیت)

مگالاپلیس یک کلمه یونانی است و استعمال آن سابقه تاریخی دارد. در قرن اخیر این عنوان ابتدا به وسیله پتریک گدس به کار گرفته شد. در سال های گذشته نیز از طرف لوییز مامفورد - متخصص معروف شهرهای متروپلیتن - و پس از او از طرف ژان گوتمن به منطقه شهری وسیع و گسترده ای اطلاق شد که از بوستون تا واشنگتن ادامه داشت.

بدین سان امروزه مگالاپلیس به منطقه وسیعی گفته می شود که بیش از ده میلیون نفر جمعیت داشته باشد و دارای بیش از یک مادرشهر (متروپلیتن) باشد، به عبارت دیگر حومه ها و شهرک های یک مادرشهر، در نتیجه توسعه وسایل ارتباطی و افزایش سرعت وسایل نقلیه، با حومه ها و شهرک های مادرشهرهای دیگر پیوند می یابد و از پیوند آن ها یک بافت زنجیری از مادرشهرها و شهرها به صورت وسیع ترین شکل شهری تشکیل می شود که در اصطلاح جغرافیایی به آن "مگالاپلیس" می گویند.

شکل مگالاپلیس از پاره ای حوزه های وسیع مادرشهری و توسعه آن از پیشرفت های اقتصادی، تحولات تکنولوژیک، اوضاع خاص فرهنگی و در نهایت از روند سریع شهرنشینی و شهرگرایی حاصل می شود. در تشکیل بافت زنجیری از حوزه های مادرشهری و ایجاد مگالاپلیس عواملی مانند زمینه های مساعد طبیعی، عوامل اقتصادی، جغرافیای فرهنگی و گذشته تاریخی ناحیه مؤثر است.

شهرهای مرکزی مگالاپلیس های جهان، دارای تراکم جمعیت است و به تدریج که از آن ها فاصله بگیریم، کاهش سریع جمعیت در واحد سطح (تراکم) دیده می شود. میان حوزه های مادرشهری مگالاپلیس، چشم اندازهای جالب طبیعی به سرعت با ساختن واحدهای مسکونی، تأسیسات و سازمان های شهری اشغال می شود و بافت زنجیری حوزه های مادرشهری استحکام می یابد. از طرفی به دلیل وجود زمین های نیمه بایر، املاک وسیع، پارک های طبیعی و پایگاه های نظامی، میان حوزه های مادرشهری در محدوده مگالاپلیس گسیختگی ایجاد می شود.

منطقه راین-رور بزرگترین منطقه کلانشهری در کشور آلمان با جمعیتی بیش از ۱۱ میلیون نفر است. این منطقه، چندین شهر بزرگ صنعتی را در ایالت نوردراین-وستفالن دربر می‌گیرد. شهرهای کلن، بن، دوسلدورف، دورتموند، بوخوم و ووپرتال در این منطقه پیوسته کلانشهری قرار دارند.

رود پرل رودی است به دریای جنوبی چین می‌ریزد. این رود از کشور جمهوری خلق چین می‌گذرد.

رود یانگ تسه (چینی ساده‌شده: 长江، چینی سنتی: 長江) طولانی‌ترین رودخانه آسیا و سومین رودخانه طولانی جهان (پس از نیل و آمازون) است. نام جدید چینی آن «چانگ جیانگ» است و بسیاری از نقشه‌های جدید از این نام استفاده می‌کنند.

این رودخانه بیش از ۶۳۸۰ کیلومتر طول دارد. سرچشمه آن استان چینگهای در غرب چین است و پس از حرکت به سمت شرق به دریای چین شرقی می‌ریزد. به طور سنتی این رودخانه را مرز بین شمال و جنوب چین دانسته‌اند گرچه رودخانه هوآی نیز چنین جایگاهی دارد.

گوانگژو به چینی (广州)، یا گوانگجو یا گوانجو، شهری است در جنوب کشور چین. نام رسمی آن در هنگام حکومت جمهوری چین «کانتون» بود. گوانگژو مرکز استان گوانگدونگ است و ۱۱،۰۷۱،۰۰۰ نفر جمعیت دارد.

مَهاراشترا به مراتی: (महाराष्ट्र) یکی از ایالات کشور هند است.

مرکز این ایالت شهر مومبای (بمبئی)، یکی از مهمترین و پرجمعیت‌ترین شهرهای هند است.

سائو پائولو بزرگترین شهر کشور برزیل است و در جنوب شرقی برزیل قرار دارد. همچنین این شهر نهمین شهر بزرگ از لحاظ جمعیت است.

سوروکابا شهری است در ایالت سائوپائولو با ۷۰۰۰۰۰ نفر جمعیت.

سانتوس یا سانتوز، شهری در ایالت سائوپائولو و کشور برزیل است.

<https://konkur.info>

ویژگی های مگالاپلیس

- ۱- مگالاپلیس ها معمولاً شکل خطی یا کریدوری دارد و میسر آن ممکن است در طول سواحل طبیعی و حوزه های منابع معدنی شکل گیرد.
- ۲- در مگالاپلیس ها تراکم جمعیت بانک ها، امور تجاری، شرکت های بیمه، عمده فروشی، خرده فروشی، مراکز پذیرایی و تفریحی و فعالیت های شدید حمل و نقل با تراکم باور نکردنی وجود دارد.
- ۳- زمین های مگالاپلیس از نظر قیمت بر دیگر زمین های شهری پیشی می گیرد و در هسته های اصلی و فرعی آن قیمت زمین بسیار بالا می رود.
- ۴- بعضی از شهرهای مگالاپلیس با تخصص یابی، فعال ترین و پر تحرک ترین مراکز شهری جهان شناخته می شود.
- ۵- بیشتر حوزه های به هم پیوسته مگالاپلیس، تحت نفوذ یک مرکز بزرگ مانند نیویورک، شیکاگو و لوس آنجلس قرار می گیرد که این مرکز بزرگ، نفوذ و قدرت بسیاری در مگالاپلیس به دست می آورد.
- ۶- مگالاپلیس ها از حداکثر درآمد و ثروت برخوردارند.
- ۷- هر مگالاپلیس با استفاده از زمین های کشاورزی حوزه های مادرشهری توسعه می یابد.

تغییر در روستانشینی و سکونتگاه های روستایی

دوباره به نمودار روند تغییرات شهرنشینی و روستانشینی و جدول درصد شهرنشینی در نواحی دنیا توجه کنید. در کدام بخش های جهان هنوز جمعیت قابل توجه روستایی زندگی می کند؟ چند درصد جمعیت قاره های آسیا و آفریقا روستانشین است؟

هرچند فرایند شهری شدن به افزایش شهرنشینی در همه کشورهای جهان منجر شده است، هنوز ۳/۴ میلیارد نفر از مردم جهان در روستاها زندگی می کنند. تنها در دو کشور چین و هند بیش از یک میلیارد نفر روستانشین اند.

مهاجرت از روستاها به شهرها

مهاجرت از روستاها به شهرها از مهمترین عوامل تغییر در کاهش روستانشینی و افزایش شهرنشینی است.

به عوامل جاذبه و دافعه در مهاجرت‌های روستا به شهر توجه کنید. منظور از عوامل جاذبه و دافعه در مهاجرت چیست؟

مهاجرت های روستایی در اروپا در سده نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم:

در سده نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم در کشورهای توسعه یافته صنعتی اروپا و امریکای شمالی به دنبال توسعه صنایع کارخانه ای مهاجرت از روستاها به شهرها رخ داد. البته این مهاجرت تدریجی و طولانی مدت طی ده ها سال و همگام با تحولات صنعتی شدن بوده است.

زارعان نیمه وقت:

در سده نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم در برخی کشورها مانند آلمان روستاییان برای دریافت دستمزد بیشتر به طور نیمه وقت در شهرها کار می کردند. و بخشی از وقت خود را به کار در مزارع اختصاص می دادند که به زارعان نیمه وقت مشهور شده بودند.

علل کاهش روستانشینی در آلمان

در برخی از روستاها با سرمایه گذاری و خرید زمین های کشاورزی توسط شهرنشینان به منظور ایجاد کشت تجاری، روستانشینی کاهش یافت و برخی از روستاها نیز به علت گسترش شهرها به حومه های شهری تبدیل شدند.

علل مهاجرت های روستایی در کشورهای در حال توسعه:

بعدها با ورود کشورهای آسیا، افریقا و امریکای لاتین به دوره صنعتی شدن مهاجرت های فزاینده از روستا به شهر در این نواحی نیز وقوع پیوست. اما این مهاجرت ها همگام با توسعه صنعتی نبود و رشد شهرنشینی در این نواحی در طی دوره های کوتاه زمانی و سریع تر از رشد صنعتی رخ داد و شهرها آمادگی لازم را از نظر امکانات و تسهیلات برای ورود مهاجران روستایی نداشته اند و مشکلات زیادی برای روستاها و شهرها به وجود آمد که در درس بعد به آن اشاره می کنیم.

علل افزایش شهرگرایی:

با بروز تحولات صنعتی و ورود کشورها به عصر نوسازی (مدرنیزاسیون) نفوذ شهرها و «شهرگرایی» در روستاها افزایش یافت.

تعریف شهرگرایی:

منظور از شهرگرایی روندی اقتصادی و اجتماعی است که طی آن شیوه های زندگی، رفتار و عملکردها، ارزش ها و مظاهر شهری در روستاها و بین روستانشینان رواج می یابد.

۱- تغییرات در چهره روستاها

تغییرات قابل ملاحظه ای در چهره و کالبد روستاها نسبت به گذشته با فراهم شدن امکانات و تجهیزاتی چون آب و برق و راه سازی، استفاده از ماشین آلات کشاورزی، و عناصر و خدمات شهری البته میزان این تغییرات از ناحیه ای به ناحیه دیگر متفاوت بوده است.

۲- پدید آمدن عملکردهای جدید در روستاها

علاوه بر این با آن که به طور کلی در بیشتر روستاها فعالیت غالب، کشاورزی است اما نقش و عملکرد برخی از روستاها تغییر کرده و عملکردهای جدیدی به طور مستقل یا علاوه بر کشاورزی در این روستاها پدیدار شده که از آن جمله می توان به **روستاهای صیادی، روستاهای گردشگری و روستاهای صنعتی** که در آن صنایع کوچک تبدیلی یا خانگی رونق زیاد دارند، اشاره کرد.

زنگنه بنرود، روستایی از توابع بخش ارژن شهرستان شیراز در استان فارس ایران است. این روستا در ۶۰ کیلومتری غرب شیراز است؛ و شامل روستاهای زنگنه، قلعه، مختارآباد، بیستون، تل کره و بید قطار می‌باشد. اهالی این روستا به زبان لری تکلم می‌کنند که اجداد آنها بیش از یک قرن پیش از منطقه چهارمحال و بختیاری و بویر احمد به این منطقه کوچ نموده‌اند. قشلاق آنها تا حدود ۵۰ سال پیش روستای زنگنه (کازرون) در قائمیه (کازرون) بوده است. منطقه‌ای سردسیری است. محصول کشاورزی این روستا سیب مرغوب با عنوان سیب زنگنه می‌باشد.

روستا با عملکرد گردشگری - کندوان - ایران

روستا با عملکرد ماهیگیری - ویتنام

روابط شهر و روستا

از دیرباز شهر و روستا با یکدیگر وابستگی و روابط متقابل داشته اند اما نوع و چگونگی روابط شهر و روستا در زمان های مختلف و در نواحی مختلف جهان، متفاوت بوده است.

روابط شهر و روستا را می توان از جنبه های مختلف اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی مطالعه کرد و به همین سبب جغرافیدان ها و سایر اندیشمندان نظریه های مختلفی در این زمینه ارائه کرده اند.

نظریه نابرابری میان شهر و روستا:

در بیشتر نظریه ها به نابرابری میان شهر و روستا تأکید شده است. بر طبق این نظریه ها، شهر محل انباشت سرمایه، تولید کالاهای کارخانه ای و تمرکز اقتصادی است و مبادله ای نابرابر بین شهر و روستا جریان دارد.

مواد اولیه و محصولات کشاورزی، نیروی کار ساده، خدمات گردشگری و فراغتی و صنایع دستی

روستا

شهر

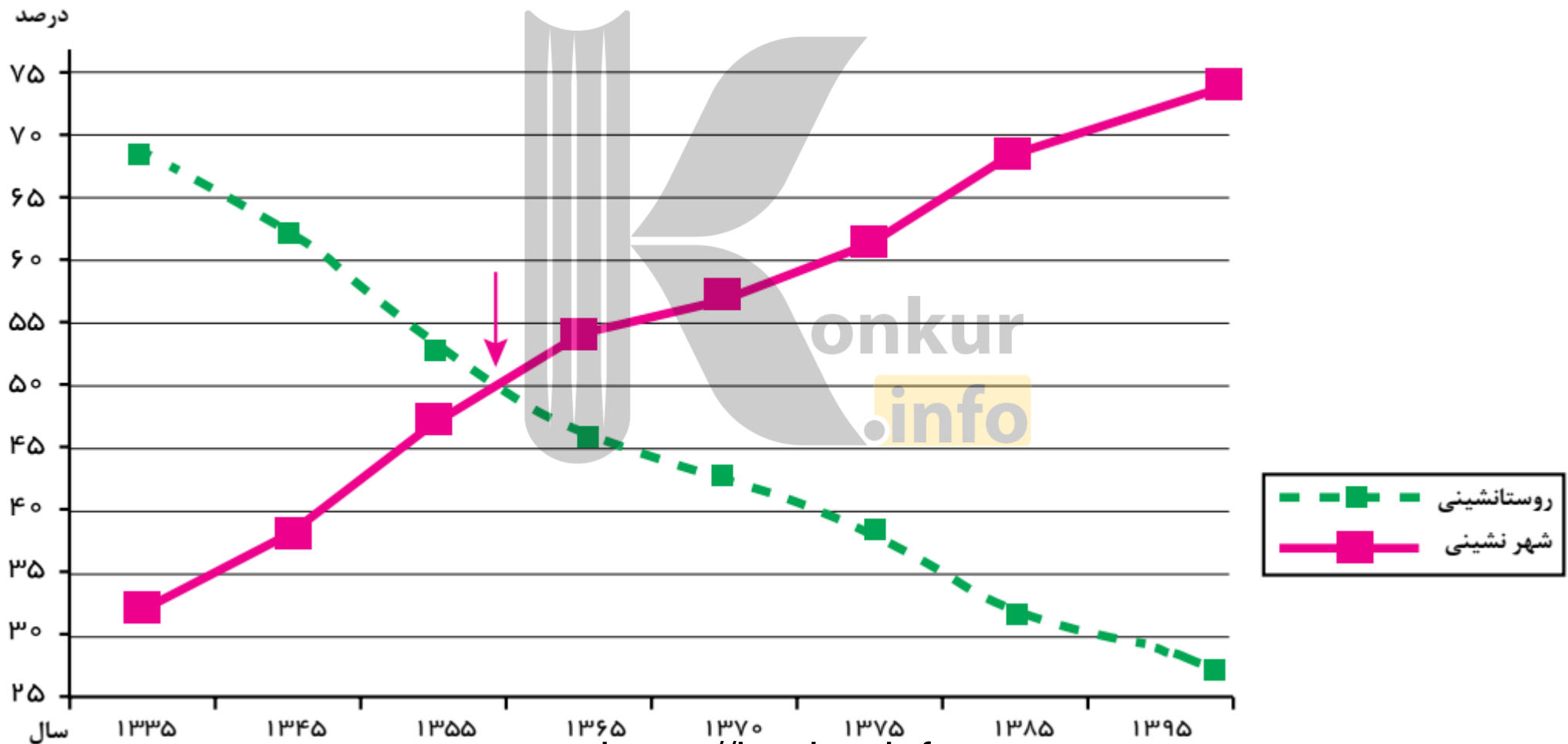

کالاهای کارخانه ای، نیروی انسانی متخصص، خدمات آموزشی، درمانی، رفاهی، مالی، فن آوری و اطلاعات و ..

<https://konkur.info>

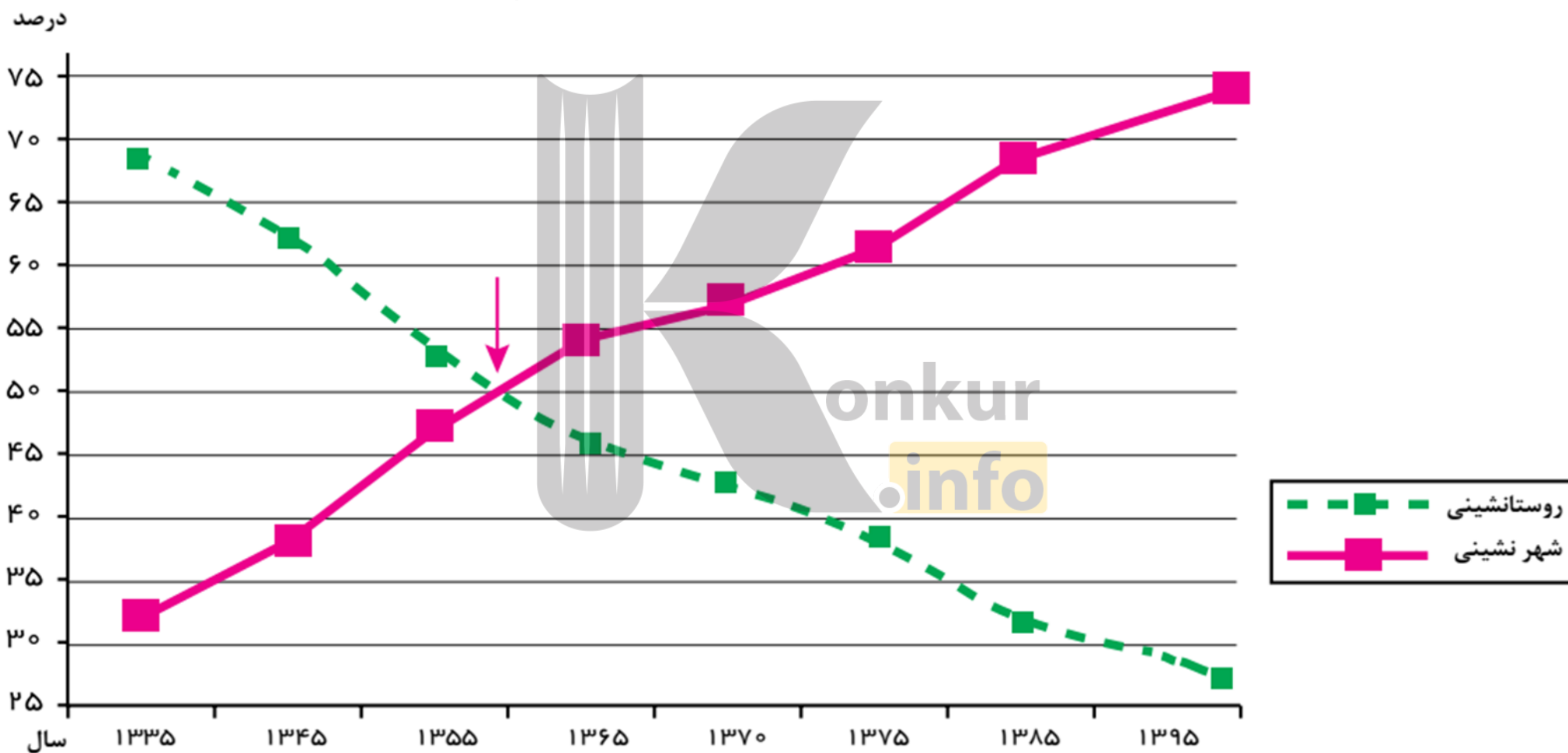
تغییرات جمعیت شهری و روستایی در ایران

در کشور ما نیز فرآیند تغییرات شهرنشینی و روستانشینی همانند سایر نواحی جهان به وقوع پیوسته است. به نمودار توجه کنید.

چه تغییری در شهرنشینی و روستانشینی مشاهده می کنید؟ هم اکنون چند درصد جمعیت کشور ما در شهرها و چند درصد در روستاها زندگی می کنند؟

۱ — افزایش طبیعی جمعیت شهرها یعنی رشد موالید (تولدها) نسبت به مرگ و میر

۲ — مهاجرت روستاییان به شهرها

۳ — افزایش جمعیت برخی روستاها و تبدیل شدن آنها به نقاط شهری یا ادغام روستاها در بافت شهری

ملاک های تبدیل روستا به شهر:

* روستاهایی که جمعیت آنها به حد معینی مثلاً ۱۰ هزار نفر رسیده باشد
* با موافقت وزارت کشور شهر اعلام شده و در آنها شهرداری تأسیس شده می شود.
به دنبال این امر باید برای ساکنان آنها خدمات و تجهیزات شهری فراهم شود.

دوره سریع شهرنشینی در کشور:

از سال ۱۳۳۵ به بعد روند شهرنشینی در ایران سرعت گرفت. از یک سو از آنجایی که بودجه کشور ما متکی به درآمد حاصل از فروش نفت است و این درآمد در دست دولت ذخیره می شود، دولت ها با استفاده از درآمد نفتی بیشترین سرمایه گذاری ها و توسعه کارخانه ها و تجهیزات و زیرساخت ها را به شهرها اختصاص دادند. از سوی دیگر از سال ۱۳۴۱ چند مرحله اصلاحات ارضی در روستاها انجام گرفت.

دوره کند شهرنشینی در کشور

همانطور که گفته شد یکی از عوامل مهم افزایش جمعیت شهری در ایران مهاجرت از روستا به شهر بوده است. تا سال ۱۳۳۵ مهاجرت از روستاها به شهرها به کندی صورت می گرفت و محصولات کشاورزی بخش عمده تولیدات داخلی را تشکیل می داد. این دوره به دوره شهرنشینی کند معروف است.

تعریف اصلاحات ارضی:

اصلاحات ارضی یعنی تغییر قوانین مالکیت زمین و توزیع مجدد آن به نفع کشاورزان.

علل عدم موفقیت اصلاحات ارضی در ایران:

هر چند اصلاحات ارضی در بسیاری کشورها انجام شده و به نوبه خود کار خوبی در جهت مقابله با مشکلات روستاییان بوده اما در برخی کشورها نظیر ایران موفقیت آمیز نبوده است. در ایران اصلاحات ارضی با خلع ید از مالکان بزرگ (ارباب ها) و واگذاری زمین به دهقانان خرده پا انجام گرفت.

اما تقسیم نادرست زمین و عدم حمایت دولت از کشاورزان و توجه به صنایع مونتاژ و واردات کالا از کشورهای خارجی نه تنها موجب بهبود وضع روستاییان نشد بلکه به ضعف و انهدام کشاورزی در ایران انجامید. در نتیجه مهاجرت روستاییان به شهرها شدت گرفت.

تهران مادر شهر ملی خوب یا بد؟

از دیگر موضوعاتی که در زمینه شهر نشینی در ایران رخ داد تبدیل تهران به مادر شهر ملی بود. به طوری که جمعیت این شهر به طور مداوم با مهاجرت گسترده از سراسر کشور افزایش شدید یافت. و فاصله زیادی با سایر شهرها پیدا کرد. به طوری که جمعیت آن همواره بیش از دو برابر دومین شهر پر جمعیت ایران یعنی مشهد بوده است.

مهاجرت از روستا به شهرها بعد از پیروزی انقلاب اسلامی:

پس از انقلاب اسلامی نیز مهاجرت از روستا به شهر و از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ ادامه یافت. در این دوره تعداد زیادی روستاهای پر جمعیت به شهر تبدیل یا در بافت شهرهای همجوار ادغام شدند و برخی از آبادی ها نیز خالی از سکنه شدند. آمار تعداد شهرها را در سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۹۵ مقایسه کنید. در این دوره علاوه بر تهران ۷ شهر با بیش از یک میلیون نفر به کلان شهر تبدیل شدند. به علاوه رشد شهرهای بزرگ و کوچک و شهرک های اقماری در اطراف تهران آن را به یک منطقه کلان شهری بزرگ تبدیل کرد.

بروزترین و برترین
سایت کنکوری کشور

WWW.KONKUR.INFO

Konkur
.info

<https://konkur.info>